

Γιώργος Βελουδής, Δημήτρης Δημη

Ξαναδιαβάζον

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΟΛΥΛΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ ΤΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΝΑΔΕΙΧΘΗΚΕ ΣΤΟ ΣΟΒΑΡΟΤΕΡΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ. ΟΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΤΕΣ ΔΗΜΗΤΡΟΥΛΗΣ ΚΑΙ ΒΕΛΟΥΔΗΣ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥΝ ΑΚΟΜΗ ΔΥΟ «ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ» ΨΗΦΙΔΕΣ ΣΤΟ ΣΥΝΘΕΤΟ ΜΩΣΑΪΚΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΝΑΠΟΤΡΕΠΤΑ «ΣΧΕΤΙΚΟΥ» ΣΟΛΩΜΟΥ, ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΖΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ

Η πρώτη βασική και κρίσιμη πληροφορία που αποκτά ο μη ειδικός αναγνώστης, όταν ενδιαφερθεί για τη σολωμική ποίηση, είναι ότι το 1859, δύο χρόνια ύστερα από τον θάνατο του Σολωμού, ο φίλος και μαθητής του Ιάκωβος Πολυλάς, με την έκδοση Διονυσίου Σολωμού, *Τα ευρισκόμενα*, έφερε εις αίσινον πέρας το εξαιρετικά δύσκολο έργο να συνθέσει το κείμενο των ελληνόγλωσσων σολωμικών ποιημάτων μέσα από τις διάφορες επεξεργασμένες μορφές τους. Και αυτό επειδή τα περισσότερα ποιήματα και ιδίως τα συνθέματα της ωριμότητας του Σολωμού διασώθηκαν δυστυχώς ανέκδοτα και ανολοκλήρωτα, ακατάστατα και δυσανάγνωστα γραμμένα, σε διάφορα στάδια επεξεργασίας, στα αυτόγραφα τετράδια ή σκόρπια φύλλα του.

Από την εποχή του Πολυλά μέχρι σήμερα, το εκδοτικό πρόβλημα του σολωμικού έργου αναδείχθηκε στο σοβαρότερο πρόβλημα της νεοελληνικής φιλολογίας. Από την εποχή του Μεσοπολέμου και εξής, αρκετοί νεοελληνιστές αφοσιώθηκαν στην προσπάθεια να προσεγγίσουν τον «πραγματικό» ή «αυθεντικό» ποιητή Σολωμό, συγκροτώντας μια έκδοση που να περιορίζει τον βαθμό επέμβασης του Πολυλά στην ανασύνθεση των ποιημάτων. Σε αυτή τη μακρά πορεία οι δύο πιο σημαντικοί σταθμοί ήταν η έκδοση του πρώτου τόμου των σολωμικών *Απάντων* (1948) από τον Λίνο Πολίτη, ουσιαστικά μιας εμπλουτισμένης ως προς εκείνη του Πολυλά έκδοσης του ελληνόγλωσσου σολωμικού ποιητικού έργου, και η μνημειώδης δίτομη έκδοση των *Αυτογράφων έργων* (1964) επίσης από τον Λίνο Πολίτη, η οποία παρουσίασε σε φωτοτυπική μορφή (α' τόμος) και σε πιστή τυπογραφική μεταγραφή (β' τόμος) τα ίδια τα σολωμικά χειρόγραφα. Απόρροια της πολύχρονης ωρίμασης των σολωμικών σπουδών και απόπειρες επανεξέτασης του εκδοτικού προβλήματος μπορεί να θεωρηθούν οι δύο πρόσφατες νέες εκδόσεις του σολωμικού έργου (ελληνόγλωσσα πεζά και ποιητικά λογοτεχνικά κείμενα), εκπονημένες από τους νεοελληνιστές Δημήτρη Δημηρούλη και Γιώργο Βελουδή.

Η έκδοση Δημηρούλη βασίζεται ουσιαστικά στην έκδοση Πολίτη του 1948, καθώς ο Δημηρούλης αναδημοσιεύει τα περισσότερα κείμενα

Οι δύο νέες σολωμικές εκδόσεις, αξιοποιώντας την κληρονομιά των σολωμικών σπουδών, αποτελούν κέρδος επειδή προσθέτουν ακόμη δύο «ολοκληρωμένες» ψηφίδες στο σύνθετο μωσαϊκό της εικόνας του αναπότρεπτα «σχετικού» Σολωμού

εκείνης της έκδοσης με ελάχιστες αλλαγές. Επίσης επιλεκτικά αξιοποιεί προτάσεις της υπόλοιπης εκδοτικής παράδοσης και επιλέγει, στις περιπτώσεις ορισμένων ποιημάτων όπως ο «Πόρφυρας», να παραθέσει διαφορετικές «εκδοτικές δοκιμές» (δηλαδή λιγότερο ή περισσότερο αποκλίνοσες μεταξύ τους κειμενικές μορφές του ποιήματος, συγκροτημένες παλαιότερα από άλλους φιλόλογους).

Ακροβασίες και αυταρέσκεια

Αυτή η βασική εκδοτική επιλογή να μη συγκροτήσει «δική» του κειμενική μορφή αλλά και το πλούσιο συνοδευτικό στα κείμενα υλικό του φιλολογικού επιμελητή (εκτενής εισαγωγή, χρονολόγιο, σχόλια που επιτάσσονται σε κάθε ποίημα ή ομάδα ποιημάτων, υποσελίδες στα κείμενα ερμηνείες λέξεων ή φράσεων) αποσκοπούν σε μια έκδοση που «φιλοδοχεί να είναι χρηστική» (σ. 66), δηλαδή χρήσιμη για το μη ειδικό αναγνωστικό κοινό και ανταποκρινόμενη στις δικές του ανάγκες.

Η συνολική εικόνα που αποκομίζει κανείς από το βιβλίο είναι ότι πρόκειται για έργο επίμοχθο, συστηματικό και υλοποιημένο με ευσυνειδησία.

Γράφει ο
 Ευριπίδης
 Γαραντούδης

ρούλης: νέες προτάσεις ανάγνωσης των ελληνικών έργων του εθνικού μας ποιητή

τας το σολωμικό αίνιγμα

Απόρροια της πολύχρονης ωρίμασης των σολωμικών σπουδών και απόπειρες επανεξέτασης του εκδοτικού προβλήματος μπορεί να θεωρηθούν οι δύο πρόσφατες νέες εκδόσεις του σολωμικού έργου από τους νεοελληνιστές Δημήτρη Δημηρούλη και Γιώργο Βελουδή (εδώ ο Ιταλός ηθοποιός Fabrizio Bentivoglio ως Σολωμός στην ταινία του Θόδωρου Αγγελόπουλου «Μια αιωνιότητα και μια μέρα»)

Ωστόσο, θεωρημένη από τη σκοπιά του ειδικού κοινού, η έκδοση Δημηρούλη επιβαρύνεται και ως ένα βαθμό (αυτο)υπονομεύεται από την τάση του εμπλεκτή να μεταθέσει, με πρόδηλη αυταρέσκεια, το κέντρο βάρους του βιβλίου από τα εκδιδόμενα κείμενα (δηλαδή τον Σολωμό) στο δικό του φιλολογικό περιεχόμενο. Η εκτενής εισαγωγή (60 σελίδες) και τα σκόλια αναλίσκονται σε πολύ γνωστές πληροφορίες και κοινοτοπες εκτιμήσεις και έχουν πλήθος επαναλήψεις, δεν αποφεύγονται γλωσσικές ακρότητες, όπως τα «δυο-κόσμινα ελληνικά» του Σολωμού (σ. 10), και εντυπωσιολογικές ερμηνευτικές ακροβασίες, όπως ότι «ο «Πόρφυρας» θα μπορούσε να θεωρηθεί αλληγορία της ποιητικής γραφής: στην απειλιτισμένη μάχη για λογοτεχνική επιβίωση ο ποιητής γνωρίζει ότι στο τέλος θα τον καταπαράξει ο καρκαρίας, το απόλυτα «άλλο» (σ. 254). Υπάρχουν, τέλος, μέχρι και πραγματικά λάθη, όπως η σήμανση των χρονικών ορίων του «[ελληνικού] Διαφωτισμού (1775-1800)» (σ. 443) (το στοιχειώδώς ορθό είναι: 1774-1821), που γεννούν την υποψία για ελλιπή ουσιαστική γνώση της εποχής και των κειμένων της.

Η βασική αδυναμία της έκδοσης Δημηρούλη προκύπτει από την κατ'επιανάληψη προβολή της πεποιθιστής του ότι «ο Σολωμός των φιλολόγων, των εκδόντων και των αρχειοφυλάκων δεν έχει

καμιά σχέση με τον ποιητή που έζησε και πέθανε με την αγωνία της γραφής» (σ. 28). Επάνω σε αυτή την πεποίθηση ο φιλολογικός εμπλεκτής στήριξε τη λανθασμένη (ουσιαστικά ανύπαρκτη) διάζευξη ανάμεσα σε μια παράδοση σχολαστικών και άμουσων «φιλολόγων»-εκδόντων του Σολωμού, τους οποίους ο ίδιος πιστεύει ότι υπερβαίνει, και σε μια ενάριθμη χορεία προικισμένων ερμηνευτών του σολωμικού έργου, όπου ο ίδιος περιλαμβάνει τον εαυτό του. Όλοι οι αξίοι φιλόλογοι-εκδότες του Σολωμού, με πρώτο τον Πολυλά, γνώριζαν ότι το φιλολογικό-εκδοτικό πρόβλημα είναι οργανικά αλληλένδετο με το ερμηνευτικό πρόβλημα της σολωμικής ποίησης, γι' αυτό και συνδύσαν την επιστημονική τους με τη μικρότερη ή μεγαλύτερη οξυνομία και ευαισθησία τους. Έκφραση μιας βαθιάς αμφιθυμίας (ο Δημηρούλης ως σχολιαστής του σολωμικού έργου κάνει ότι και οι προηγούμενοι φιλόλογοι-εκδότες του Σολωμού, πιστεύοντας και προβάλλοντας ότι πράττει κάτι διαφορετικό) η έκδοση Δημηρούλη μπορεί γενικά να κριθεί χρήσιμη για το μη ειδικό αναγνωστικό κοινό.

«Νέο» κείμενο

Η έκδοση Βελουδή λειτουργεί ως επιστεύσιμα της μακρόχρονης και αδιαμφισβήτητης σημαντικής συνεισφοράς του στις σολωμικές σπουδές (συνεισφορά που θα ενισχυόταν σε αποδο-

κή και κύρος αν δεν σκιαζόταν από τη γραφική και πολύ συχνά άδικη επιθετικότητα του προς πολλούς άλλους μελετητές του Σολωμού). Ευτυχώς, το συγγραφικό μέρος της συμβολής του Βελουδή στη σολωμική του έκδοση χαρακτηρίζεται από την αρμοζουσα νηφαλιότητα.

Η πυκνή στην έκταση (29 σελίδες), το ύψος και τα νόηματα εισαγωγή του Γιώργου Βελουδή συμπυκνώνει εύστοχα τα βασικά στοιχεία της ποιητικής του Σολωμού, έτσι όπως αυτή εξελίχθηκε μέσα στον χρόνο. Τα ποιήματα ή οι ενότητες ποιημάτων δεν σχολιάζονται από τον Βελουδή, ο οποίος ορθά επέλεξε να παραθέσει στο τέλος του τόμου τα ευσύννοπα και κατατοπιστικά «Σημειώσεις - σκόλια» (σ. 365-391) και το «Γλωσσάριο» (σ. 393-413). Δυστυχώς η καθαρά εκδοτική μέλεια του τόμου είναι αναντίστοιχη της φιλολογικής αξίας του, καθώς τα όσα σπάνια τυπογραφικά λάθη αλλά και η παράθεση των παραλλαγών μετά το τέλος του κυρίως κειμένου των ποιημάτων (όπως και στην έκδοση Δημηρούλη) μαρτυρούν έλλειψη της απαιτούμενης φροντίδας. Και η ύλη του γλωσσαρίου θα ήταν ορθότερο για τις ανάγκες της ανάγνωσης να παρατεθεί στο κάτω μέρος της σελίδας των κειμένων, όπως επέλεξε ο Δημηρούλης στη δική του έκδοση.

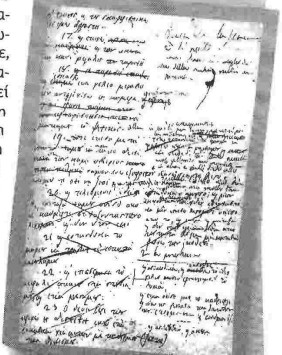
Σχεδόν μισό αιώνα μετά την κυκλοφορία των Αυτογράφων έργων, ο Βελουδής, ακολουθώντας την παράδοση της «αναλυτικής» εκδοτικής προέγγι-

σης των χειρογράφων του Σολωμού αλλά και αποβλέποντας σε ένα «συνθετικό» κειμενικό αποτέλεσμα-έργο, προσπάθησε να υλοποιήσει τον στόχο στον οποίο κυρίως απέβλεπαν τα *Αυτογραφα έργα*, την «οριστική» φιλολογική-κριτική έκδοση, που θα προσφέρει στο ευρύ κοινό τη δυνατότητα να διαβάσει σε εγκυρότερη (από του Πολυλά και του Πολίτη) μορφή τα σολωμικά ποιήματα (ο Βελουδής κάνει λόγο για «αναθεώρηση και αντικατάσταση της ρηθιζέουσας έκδοσης» του Πολίτη [σ. 7]). Αν το καλύτερο είναι πολύ νωρίς να το διαπιστώσουμε, καθώς η εκδοτική πρότασή του θα αναμετρηθεί με την αναντίρρητη πραγματικότητα ότι «η έκδοση Πολυλά [και η εμπλουτισμένη μορφή της, η έκδοση Πολίτη] έχει δημιουργήσει μια τεράστια αναγνωστική παράδοση, η οποία περιλαμβάνει και σημαντικές ερμηνείες της λογοτεχνικής κριτικής, γεγονός που την καθιστά λειτουργικό μέρος του σολωμικού κειμένου» (σύμφωνα με τη διατύπωση του Δημηρούλη, σ. 237). Για την ώρα μπορούμε να πούμε ότι η έκδοση Βελουδή συνιστά μια αξιόλογη και επί πολλα χρόνια αναμενόμενη εναλλακτική πρόταση ανασύστασης των ελληνόγλωσσων σολωμικών ποιημάτων και πεζών.

Ο Ευριπίδης Γαρναυτδής είναι αναπληρωτής καθηγητής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΝΕΕΣ ΨΗΦΙΔΕΣ

Η έκδοση Βελουδή, όπως και η έκδοση Δημηρούλη, αξιοποιεί την προγενέστερη εκδοτική και ερμηνευτική παράδοση του σολωμικού έργου, κυρίως όμως βασίζεται στη συστηματική προσωπική επανάγνωση των Αυτογράφων έργων, με διακριμένο στόχο να συγκροτηθεί η «πρώτη φιλολογική-κριτική έκδοση» (σ. 7) του ελληνόγλωσσου σολωμικού έργου ύστερα από την έκδοση του Πολίτη. Αυτή είναι η ουσιαστική διαφορά της έκδοσης Βελουδή από εκείνη του Δημηρούλη: ότι ο πρώτος συγκροτεί και προτείνει ένα, όχι ριζικά αλλά σε αρκετά σημεία του, «νέο» κείμενο, ιδίως για τα συνθέματα της ωριμότητας του Σολωμού. Για τον μη ειδικό αναγνώστη οι δύο νέες σολωμικές εκδόσεις (περισσότερο του Βελουδή, λιγότερο του Δημηρούλη), αξιοποιώντας την κληρονομία των σολωμικών σπουδών, αποτελούν κέρδος επειδή προσθέτουν ακόμη δύο «ολοκληρωμένες» ψηφίδες στο σύνθετο μωσαϊκό της εικόνας του αναπότρεπτα «σκητικού» Σολωμού, έτσι όπως μας τον προτείνουν οι διάφοροι φιλόλογοι εκδότες του.

Πολλά έργα του Σολωμού διασώζονται ανασκόληπτα, ακατάστατα και σε δυσανάγνωστα χειρόγραφα (εδώ χειρόγραφο από την «Γυναίκα της Ζάκυθας»)